

ΚΩΣΤΑΣ ΑΞΕΛΟΣ

Ο ΜΑΡΞ ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΤΑΚΗΣ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ 2000

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ	11
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	15
ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Για να κατανοήσουμε τη σκέψη του Μαρξ	19

ΒΙΒΛΙΟ Ι ΑΠΟ ΤΟΝ ΧΕΓΚΕΛ ΣΤΟΝ ΜΑΡΞ

ΠΡΩΤΟ ΚΑΙ ΜΟΝΑΔΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ Από την απόλυτη γνώση στην ολική πράξη	47
---	----

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι Η εργασία. Ο καταμερισμός της εργασίας. Οι εργαζόμενοι	79
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ Η ατομική ιδιοκτησία. Το κεφάλαιο. Το χρήμα	100
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ Η μηχανή. Η βιομηχανία. Ο τεχνικιστικός πολιτισμός	111

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ

ΠΡΩΤΟ ΚΑΙ ΜΟΝΑΔΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η αστική κοινωνία και το Κράτος	125
--	-----

ΒΙΒΛΙΟ ΙV Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι Οι σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα και η οικογένεια	153
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ Το είναι, το πράττειν και το έχειν	166

ΒΙΒΛΙΟ V
Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ I	
Η σκέψη και η συνείδηση (Αληθινές και πραγματικές;)	195
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II	
Η θρησκεία. Οι ιδέες	213
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III	
Η τέχνη και η ποίηση	232
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV	
Η (μεταφυσική) φιλοσοφία. Οι επιστήμες	259

ΒΙΒΛΙΟ VI
Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗΣ ΩΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ I	
Οι προϋποθέσεις του ξεπεράσματος της αλλοτρίωσης	287
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II	
Ο κομμουνισμός: Νατουραλισμός – Ουμανισμός – Σοσιαλισμός	302
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III	
Η κατάργηση της φιλοσοφίας διά της πραγμάτωσής της	358
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	
Ανοιχτά ερωτήματα	381
1. Οικονομική προβληματική	387
2. Πολιτική προβληματική	411
3. Ανθρωπολογική προβληματική	417
4. Ιδεολογική προβληματική	423
5. Η προβληματική της κατακτητικής επανασυμφιλίωσης	431
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	441

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ

Χέγκελ. Πάνω στον Χέγκελ	445
Οι αριστεροί εγγεληνοί	446
Η αγγλική πολιτική οικονομία	447
Ο γαλλικός σοσιαλισμός	448
Ο θετικισμός, η εξελιξιαρχία, ο υλισμός	449
Καρλ Μαρξ. Βιο-βιβλιογραφία. Εκδόσεις. Γαλλικές μεταφράσεις.	
Ανθολογίες. Έργα. Αλληλογραφία	450

Φρήντριχ Ένγκελς. Κύρια έργα	454
Ρωσικός και σοβιετικός μαρξισμός. Πάνω στο σοβιετικό μαρξισμό	455
Κινέζικος μαρξισμός	458
«Δυτικός Μαρξισμός»	458
Πάνω στον Μαρξ και το μαρξισμό. Μαρξισμός και ψυχανάλυση.	
Μαρξισμός, φαινομενολογία, οντολογία, υπαρξισμός	459
Παράρτημα	465

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Η ΜΗΧΑΝΗ. Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ. Ο ΤΕΧΝΙΚΙΣΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ο ΑΝΤΕΣΤΡΑΜΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΔΙΕΣΤΡΑΜΜΕΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ, ΣΤΟΝ Ο-ποίο επιτίθεται ο Μαρξ, δεν κυριαρχείται μόνο από τον καταμερισμό της εργασίας, το κεφάλαιο και το χρήμα. Η βασιλεία της μηχανής, της βιομηχανίας και όλος ο τεχνικιστικός πολιτισμός αποπερατώνουν την οικονομική και κοινωνική αλλοτρίωση του ανθρώπινου όντος. Ο άνθρωπος –προϊόν της φύσης και της τεχνικής– ξεχωρίζει από τα άλλα ζώα χάρη στην πρακτική του δραστηριότητα, την οποία δαπανά για να ικανοποιήσει τις φυσικές και επιτακτικές του ανάγκες. «Για να ζήσει κανείς, χρειάζεται πριν απ' όλα να φάει, να πιει, να στεγασθεί, να ντυθεί και μερικά άλλα ακόμη πράγματα. Η πρώτη ιστορική πράξη είναι λοιπόν η παραγωγή των μέσων που επιτρέπουν να ικανοποιήσει αυτές τις ανάγκες, η παραγωγή της ίδιας της υλικής ζωής, και αυτή είναι πράγματι μια ιστορική πράξη, μια θεμελιώδης συνθήκη κάθε ιστορίας, που πρέπει να επιτελεσθεί και σήμερα όπως και πριν από χιλιάδες χρόνια, κάθε μέρα και κάθε ώρα, μόνο και μόνο για να συντηρήσει τους ανθρώπους στη ζωή» (Γερμ. Ιδεολ.). Αυτό που επιτρέπει λοιπόν στον άνθρωπο να τοποθετηθεί ως άνθρωπος και να αντιπαρατεθεί στη Φύση για να της αποσπάσει τα αγαθά της, είναι το εργαλείο. Ο Μαρξ προσυπογράφει αυτόν τον αμερικάνικο και ζωο-τεχνο-λογικό ορισμό του ανθρώπου που δόθηκε από τον Μπέντζαμιν Φράνκλιν: «ο άνθρωπος είναι το ζώο που κατασκευάζει εργαλεία (a toolmaking animal)».¹ Η χρήση και η κατασκευή του εργαλείου και η σύστοιχη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και των οργάνων παραγωγής απο-

τελούν το πραγματικό καθοδηγητικό νήμα του ιστορικού γίνεσθαι της ανθρωπότητας και παράγουν –αλλά και παράγονται από– μια άπειρη διαλεκτική. Διότι, η δεύτερη ιστορική συνθήκη είναι η εξής: «Κατά δεύτερο λόγο, μόλις ικανοποιηθεί, η πρώτη ανάγκη οδηγεί η ίδια τη δράση της ικανοποίησης και το ήδη αποκτημένο όργανο της ικανοποίησης, σε νέες ανάγκες» (Γερμ. Ιδεολ.).

Φυσικές ανάγκες και όργανα ικανοποίησης, νέες ανάγκες και νέα όργανα ασκούν αμοιβαία επίδραση, χωρίς να μπορούμε να ανάγουμε τα πάντα, είτε σε μια αρχική προϊούσα διαλεκτική των αναγκών, είτε σε μια πρωταρχική διαλεκτική της εξέλιξης των παραγωγικών τεχνικών. Η ανάγκη καθορίζει το όργανο που οδηγεί στην ικανοποίησή της και τα διαθέσιμα μέσα παραγωγής γεννούν (παράγουν) καινούριες ανάγκες. Η δράση αυτών των δυο πραγματικοτήτων είναι σίγουρα αμοιβαία, αλλά δεν στηρίζεται μήπως στον διϊσμό, αφενός ανάγκη φυσική, αφετέρου τεχνική; Η ενωτική θεμελίωση δεν αφήνεται να συλληφθεί, εφόσον ο Μαρξ ασχολείται λιγότερο με την αναζήτηση της έσχατης ιστορικο-ανθρωπολογικής θεμελίωσης και περισσότερο με τη διαδικασία ανάπτυξης της τεχνικής. Το σημείο αφετηρίας του είναι η αρχική σχέση που διατηρούν οι άνθρωποι με τη Φύση. Η φυσική και κοινωνική σχέση του ανθρώπου με τη Φύση (ιστορικοποιημένη) είναι μια σχέση πάλης και η φυσική ιστορία του ανθρώπου είναι προϊόν αυτής της πάλης. Ο άνθρωπος κατασκευάζει εργαλεία και η ιστορία του «κατασκευάζεται» διάμεσου της ανάπτυξης των πολεμικών όπλων, ενώ κατασκευάζει επίσης η ίδια, στη διάρκεια του γίνεσθαι της, τα όπλα που καθορίζουν το μέλλον της.

Ο ιδρυτής του ιστορικού υλισμού ψάχνει παντού και πάντα το γνήσιο και πραγματικό ελατήριο της ιστορικής ανάπτυξης της ανθρωπότητας, προσπαθεί να ερευνήσει την αλλοτριωτική διαδικασία, για να χαράξει τελικά την προοπτική του ξεπεράσματος της αλλοτρίωσης μέσα στη μελλοντική οικουμενική επανασυμφιλίωση. Το σημείο αφετηρίας του –ζωντανά άτομα με καθορισμένη σωματική οργάνωση που αγωνίζονται από κοινού ενάντια στη φύση, με τη βοήθεια εργαλείων, για να παράγουν τη ζωή τους– θέλει να εξαιρεθεί από κάθε μεταφυσική. Βλέπει συνεχώς τις εκδηλώσεις της ανθρώπινης φύσης μέσα στην ιστορία –την ιστορία του– και δεν προϋποθέτει μια «φυσική κατάστα-

1. Το Κεφάλαιο, Ι, σελ. 182, Éditions Sociales.

ση) που θα αποτελούσε την καταγωγή της ιστορικής φύσης του ανθρώπου. Οι πρωτόγονοι άνθρωποι δεν τον ενδιαφέρουν καθόλου, ξέρει μάλιστα ότι κάθε αιώνας σμιλεύει την εθνολογία του και «παράγει τους δικούς του πρωτόγονους».

Η σκέψη του Μαρξ είναι ουσιαστικά ιστορική και ψάχνει στην οικονομική ανάπτυξη το νόημα της κατεύθυνσης της σφαιρικής ιστορικής κίνησης. Η σκέψη του είναι διπλά ιστορική, θέλει να συμπεριλάβει κάθε φαινόμενο μέσα στην ιστορία του (και στην Ιστορία) και εστιάζεται όμως ιδιαιτέρως στο ιστορικό παρόν, στην τρέχουσα ιστορική κατάσταση. Διότι, το παρελθόν είναι που δημιουργεί το παρόν και το παρόν προετοιμάζει το μέλλον. Έτσι συνδέονται παρελθόν-παρόν-μέλλον μέσα στη διάσταση του ιστορικού χρόνου.

Αυτός ο ιστορικός χρόνος υποχρεώνει τον προφήτη του σοσιαλισμού να προχωρήσει γρήγορα και να μην χρονοτριβεί πολύ με τις ιστορικές έρευνες. Η παρούσα αλλοτρίωση καλεί σε βοήθεια. Έτσι επιτίθεται κυρίως στην αλλοτρίωση που απορρέει από την καπιταλιστική μηχανοποίηση.

Όσο οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν κυρίως φυσικά όργανα παραγωγής, το νερό για παράδειγμα, παρέμεναν υποτελείς στη φύση, ενώ τα μέσα παραγωγής που δημιούργησε ο πολιτισμός και τα οποία δημιουργούν τον τεχνικιστικό πολιτισμό, τους βοηθούν στο να αντιτεθούν καλύτερα στη φύση. Αλλά, εκμεταλλευόμενοι τη φύση, οι άνθρωποι τώρα γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης άλλων ανθρώπων και παραμένουν υποτελείς σ' αυτό που οι ίδιοι παρήγαγαν. Η ανάπτυξη των εργαλείων παραγωγής οδήγησε αναγκαστικά στη δημιουργία και στην ανάπτυξη της μηχανής, διότι η εργασία που απαιτούσε μια μηχανή αποδείχθηκε πιο επιδεκτική ανάπτυξης.

Η μηχανή είναι το έσχατο όριο, έως τώρα, της ανάπτυξης και της διαρκούς και προοδευτικής τελειοποίησης των εργαλείων παραγωγής. Ο μακρύς δρόμος του ιστορικού γίνεσθαι της ανθρωπότητας οδηγεί από τη χρήση και την κατασκευή των άκρως στοιχειωδών πρώτων εργαλείων στη βασιλεία των τελειοποιημένων και πανίσχυρων μηχανών. Η μηχανή είναι κατά κάποιον τρόπο η σύνθεση όλων των εργαλείων: τα εμπεριέχει και κάνει με συνθετικό τρόπο ό,τι εκείνα έκαναν με τρόπο αναλυτικό. Ωστόσο, ο άνθρωπος δεν έπαψε να αλλοτριώνεται προοδευ-

τικά εντός και διά της εργασίας του. Η εποχή της μηχανής αποπερατώνει αυτή την αλλοτρίωση και ο άνθρωπος, έχοντας ο ίδιος παραγάγει τη μηχανή, βρίσκεται τώρα στη θέση ενός απλού γραναζιού της τεράστιας καπιταλιστικής μηχανής και του μηχανισμού της. Ο μαρξικός θετικισμός, που θαύμαζε τόσο την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, μεταλλάσσεται σε παθιασμένο ρομαντισμό αντιμαχόμενος την αλλοτριωτική και απάνθρωπη μηχανή. Απαραίτητη στην ανάπτυξη των ανθρώπινων κοινωνιών, η μηχανή συνθλίβει εντούτοις τους ανθρώπους: δεν τους συνθλίβει αυτή καθ' αυτή, αλλά διαμέσου των σχέσεων που οι εργαζόμενοι συντηρούν μαζί της.

Αυτές οι απάνθρωπες σχέσεις που συνδέουν τους ανθρώπους με τη μηχανή, καθιστούν μηχανική την ουσία του ανθρώπου. Σήμερα, η μηχανή προσαρμόζεται στην αδυναμία του ανθρώπου για να κάνει τον αδύναμο άνθρωπο μηχανή, διαπιστώνει ο Μαρξ. Ο άνθρωπος έγινε λοιπόν σκλάβος της μηχανής, όπως είναι εξίσου σκλάβος της καταμερισμένης εργασίας, της ατομικής ιδιοκτησίας, του κεφαλαίου, του χρήματος, της βιομηχανίας και όλου του τεχνικιστικού πολιτισμού. Ο διαρκής και αυξανόμενος καταμερισμός της εργασίας και η αδιάκοπη απλοποίηση της μηχανικής και αυτόματης εργασίας μετατρέπουν το παιδί σε εργάτη και τον εργάτη σε παιδί. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων που καταλήγει στη βασιλεία των καπιταλιστικών μηχανών δεν ωριμάζει λοιπόν τον εργάτη, αλλά τον ξεμωραίνει και τον αποβλακώνει. Ο τροχός της ιστορίας συνθλίβει εκείνους που τον θέτουν σε κίνηση.

Οι πραγματικές παραγωγικές δυνάμεις –εσωτερικό ελατήριο της ιστορικής ανάπτυξης, εφόσον ικανοποιούν τις υλικές ανάγκες των ανθρώπων και δημιουργούν επ' άπειρον καινούριες– καθορίζουν με τον ρυθμό τους τον ρυθμό ανάπτυξης της συνολικής κοινωνίας. Η αρρυθμία της λειτουργίας αυτών των δυνάμεων, κυρίως στο πολύπλοκο επίπεδο της μηχανοποίησης, καθίσταται γενικευμένη κοινωνική αρρυθμία. Βεβαίως, η Οικονομία δεν είναι ολόκληρη η Κοινωνία· αποτελεί εντούτοις το μοχλό της λειτουργίας και της ανάπτυξής της. Ο Μαρξ μοιάζει να «ταυτίζει» μερικές φορές το σύνολο των παραγωγικών σχέσεων (που προφανώς

είναι κάτι περισσότερο από την καθαρή οικονομία) με την ολότητα της κοινωνίας, ταυτίζοντας έτσι ένα «μέρος» με το «όλον». Καθοριζόμενη πάρα πολύ στενά, η οικονομική κίνηση χάνει τη μεγάλη σημασία της, ενώ καθοριζόμενη πάρα πολύ πλατειά, καταλήγει να τα συμπεριλάβει όλα. Θέλοντας να κάνει να ξεπροβάλει όλη η εμβέλεια και όλη η έκταση της οικονομικής κίνησης, ο Μαρξ κάνει υπερβολικές θυσίες προς όφελος της δεύτερης τάσης. Όταν επιτίθεται πολύ συγκεκριμένα σε όλες τις οικονομικές και δραματικές πραγματικότητες που αλλοτριώνουν τον άνθρωπο, επιτίθεται ταυτόχρονα στην κοινωνία στο σύνολό της, χωρίς διάκριση ανάμεσα στα «οικονομικά δεινά» και στα «κοινωνικά δεινά». Οι παραγωγικές δυνάμεις που αυτονομούνται και αλλοτριώνουν τους εργάτες, η εργασία που μετατρέπεται σε εμπόρευμα, ο καταμερισμός της εργασίας που κομματιάζει το ίδιο το είναι του εργάτη και της κοινωνίας, η ατομική ιδιοκτησία που χειραφετείται από την κοινότητα, το κεφάλαιο, το χρήμα και η μηχανή που καθυποτάσσουν τα άτομα και την προλεταριακή τάξη, οι κοινωνικές τάξεις που επίσης αυτονομούνται, όλες αυτές οι δυνάμεις της εξωτερίκευσης και της αλλοτρίωσης είναι άραγε οικονομικές, κυρίως οικονομικές, ή σφαιρικά κοινωνικές; Και είναι άραγε η εσωτερική διαλεκτική της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων από μόνη της που οδήγησε την ανθρωπότητα στο στάδιο του καπιταλισμού, της μηχανοποίησης, της βιομηχανοποίησης και του τεχνικισμού; Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων δεν είναι επίσης ένα προϊόν που ξεπερνά το αυστηρό πλαίσιο της οικονομίας και του συνόλου των παραγωγικών σχέσεων;

Στο ερώτημα: τι έκανε δυνατή αυτή την τερατώδη ανάπτυξη της μηχανοποίησης και της βιομηχανοποίησης –κατάσταση πραγμάτων που χαρακτηρίζει μερικούς μόνο αιώνες της ολικής ιστορίας της ανθρωπότητας– ο Μαρξ δεν δίνει ολική απάντηση. Πιστεύει ότι το είναι των ανθρώπων εξαρτάται από τις υλικές συνθήκες της παραγωγής και ότι οι άνθρωποι είναι τέτοιοι όπως εκδηλώνονται εμπράκτως. Κατά συνέπεια, δεν μπορούμε να ανατρέξουμε πέρα από τις πραγματικές, δηλαδή οικονομικές, εκδηλώσεις τους και παραμένουμε στα χειροπιαστά δεδομένα, παραγωγούς των καταναλωτικών αγαθών. «Ένας καθορισμένος τρόπος παραγωγής ή ένα καθορισμένο βιομηχανικό στάδιο συνδέεται πάντα με έναν καθορισμένο τρόπο συνεργασίας ή κοινωνικού επιπέδου, ο

οποίος είναι ο ίδιος μια “παραγωγική δύναμη”. Το πλήθος των παραγωγικών δυνάμεων που είναι προσιτές στους ανθρώπους ορίζει την κοινωνική κατάσταση, κατά συνέπεια η “ιστορία της ανθρωπότητας” [τα εισαγωγικά είναι του Μαρξ] πρέπει πάντα να μελετάται και να αναλύεται σε συνδυασμό με την ιστορία της βιομηχανίας και της ανταλλαγής» (Γερμ. Ιδεολ.). Και αλλού διαβάζουμε αυτή την ακόμα πιο έντονη διαβεβαίωση: «Η ιστορία της βιομηχανίας και η αντικειμενική πραγματικότητα στην οποία έφθασε η βιομηχανία, είναι το ανοιχτό βιβλίο των ουσιαστικών δυνάμεων του ανθρώπου, η ανθρώπινη ψυχολογία που παρουσιάζεται με αισθητό τρόπο» (Πολ. Οικ. Φιλ.).

Η βιομηχανία αποτελεί την πλέον ολοκληρωμένη μορφή εργασίας: αυτός ο τεράστιος παραγωγικός μηχανισμός επιτρέπει στον άνθρωπο να αντιταχθεί αποτελεσματικά και νικηφόρα στη φύση. Ο τόσο αποφασιστικός διαχωρισμός της πόλης και της υπαίθρου θα γεννήσει το διαχωρισμό ανάμεσα στην παραγωγή και το εμπόριο, που με τη σειρά του, θα ευνοήσει την ανάπτυξη των βιοτεχνιών. Η επέκταση του εμπορίου, της ναυσιπλοΐας και της βιοτεχνίας θα επιταχύνει τη συσσώρευση ρευστού κεφαλαίου και θα γεννήσει τη μεγάλη βιομηχανία. Η μεγάλη βιομηχανία ολοκληρώνει τη νίκη της πόλης επί της υπαίθρου, παράγει μαζικά παραγωγικές δυνάμεις, γενικεύει τον ανταγωνισμό, καθιερώνει τα μέσα κοινωνίας και την παγκόσμια αγορά, υποτάσσει το εμπόριο, μετατρέπει κάθε κεφάλαιο σε βιομηχανικό κεφάλαιο και οδηγεί στην ανάπτυξη του χρηματιστηριακού συστήματος και στο συγκεντρωτισμό των κεφαλαίων. Αυτή η μητέρα-θεά του σύγχρονου κόσμου «εκμηδενίζει όσο το δυνατόν την ιδεολογία, τη θρησκεία, την ηθική κλπ., κι εκεί όπου δεν τα καταφέρει τα μεταλλάσσει σε προφανές ψεύδος. Πρώτη αυτή δημιουργήσε την οικουμενική ιστορία υπό την έννοια ότι κατέστησε κάθε πολιτισμένο έθνος και κάθε άτομο, εξαρτώμενα, για την ικανοποίηση των αναγκών τους, απ’ όλο τον κόσμο και κατέστρεψε την αρχαία φυσική αποκλειστικότητα των επιμέρους εθνών» (Γερμ. Ιδεολ.).

Η συστηματοποίηση και ο αυτοματισμός της βιομηχανοποίησης αποσυνθέτουν λοιπόν κάθε φυσική σχέση και εκμηδενίζουν όλα όσα απέμειναν έστω και ελάχιστα «φυσικά» μέσα στην εργασία, στον καταμερισμό της εργασίας και στην κοινωνική ζωή των ανθρώπων. Ο εκμηχανισμός, η βιομηχανοποίηση και ο τεχνικισμός, αποτελούν αναμφίβολα

τεράστιες κατακτήσεις στην ιστορική ανάπτυξη της ανθρωπότητας, αποτελούν μάλιστα το νευραλγικό σημείο όλων των κατακτήσεων· οδηγούν ωστόσο τον αστικό και καπιταλιστικό πολιτισμό στην αποπερατωμένη και αφόρητη μορφή του. Όλες αυτές οι κατακτήσεις ενέτειναν και πολλαπλασίασαν εξίσου το δράμα της αλλοτρίωσης, σπρώχνοντας ως τις ακραίες συνέπειές τους την εξωτερικότητα της πρακτικής δραστηριότητας των ανθρώπων και την εξωτερίκευση της ύπαρξής τους. Όλα μοιάζουν να γίνονται παράξενα, ξένα, αλλότρια και αλλοτριωτικά, τη στιγμή μάλιστα κατά την οποία η βιομηχανία μεταμορφώνει την ιστορία σε οικουμενική ιστορία. Η φύση που ζωογονούσε τους ανθρώπους μοιάζει οριστικά νικημένη, αλλά είναι στο εσωτερικό αυτής της τάξης πραγμάτων που οι νικημένοι άνθρωποι θα διεξαγάγουν τη μεγαλύτερη μάχη ενάντια στους νικητές τους, καπιταλιστές και βιομηχανούς, μάχη που θα στηρίζεται στην ίδια την αντίφαση που υπάρχει ανάμεσα στη θαυμαστή αλλά μονόπλευρη ανάπτυξη των βιομηχανικών παραγωγικών δυνάμεων και στη δομή της ατομικής ιδιοκτησίας.

Αυτό που «θρηνεί» ο ρομαντισμός του Μαρξ στη διαδικασία βιομηχανοποίησης – η αποφυσικοποίηση – ο θετικισμός του το θαυμάζει. Το καθεστώς της βιομηχανίας σημειοδοτεί θετικά όλο τον πολιτισμό. Η βιομηχανία παγκοσμιοποίησε την οικονομική ζωή, την ενοποίησε με την κοινωνική ζωή, πράγμα που τα προηγούμενα καθεστώτα – βαρβαρικά, ασιατικά, αρχαία, φεουδαρχικά – δεν κατάφεραν να πραγματοποιήσουν. Αφού αυτό που διακρίνει μια οικονομική και ιστορική εποχή από μία άλλη είναι λιγότερο αυτό που παράγεται και κατασκευάζεται και περισσότερο ο τρόπος με τον οποίο παράγεται και κατασκευάζεται, τα μέσα παραγωγής της βιομηχανικής εποχής καθορίζουν όλη την εποχή της αστικής και καπιταλιστικής τεχνικής. Το γίνεσθαι της τεχνικής οδήγησε βαθμιαία και προοδευτικά στη βιομηχανική μηχανοποίηση, και το στοιχειώδες εργαλείο μέσω του οποίου ο άνθρωπος έψαχνε να επιτύχει την ικανοποίηση των αναγκών του μεταμορφώθηκε, στη διάρκεια των αιώνων και των πολιτισμών, σε σύγχρονη τεχνική. Η τεχνική, προορισμένη από τη φύση της (φυσική, αλλά επίσης αντι-φυσική) να παρεμβάλλεται στη φύση

για να την εκμεταλλεύεται προς όφελος ολόκληρης της ανθρώπινης κοινωνίας, δεν πραγματοποίησε πάντως το πεπρωμένο της. Ο τεχνικιστικός πολιτισμός κατέστησε ανυπόφορες τη ζωή και την εργασία. Υποβιβάζοντας το παιχνίδι της ανθρώπινης δραστηριότητας στο ρόλο του εργάτη, που είναι ελεύθερος να πουλήσει την εργατική του δύναμη σ' εκείνους που κατέχουν ως ατομική ιδιοκτησία τα εργαλεία παραγωγής, οξύνοντας στο έπακρο την αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις μορφές οργάνωσης της εργασίας και της ιδιοκτησίας, διευρύνοντας συνεπώς όλο και περισσότερο τη βάση της κοινωνικής ζωής και περιορίζοντας όλο και περισσότερο τον στενό κύκλο εκείνων που καθορίζουν τις σχέσεις με την παραγωγή, ο τεχνικιστικός πολιτισμός εμποδίζει την πλήρη και αρμονική ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και καταπνίγει ταυτόχρονα τους βιομηχανικούς εργάτες και τις αληθινές δημιουργικές και κοινωνικές δυνατότητες της ίδιας της βιομηχανίας. Η ζωή, οι πόλεις, η πολυμήχανη και βιομηχανική δραστηριότητα των ανθρώπων δεν γνωρίζουν πλέον καμιά δικαίωση μέσα στα πλαίσια του αλλοτριωτικού τεχνικιστικού πολιτισμού. Ο Μαρξ, που συχνά δείχνει νοσταλγία προς το παρελθόν, πάντα γεμάτος απέχθεια για το παρόν και ελπίδα για το μέλλον, γράφει σχετικά με τη βιομηχανική μηχανοποίηση και με τον τεχνικιστικό πολιτισμό γενικότερα: «Αυτή [η βαρεία βιομηχανία] υφάρπαξε από τον καταμερισμό της εργασίας την τελευταία επίφαση φυσικότητας. Εκμηδένισε γενικά, όσο είναι δυνατόν, τον φυσικό χαρακτήρα (*Naturwüchsigkeit*) στο εσωτερικό της εργασίας, και αποσυνέθεσε όλες τις πρωταρχικώς φυσικές σχέσεις σε σχέσεις χρήματος. Αντικατέστησε τις φυσικές πόλεις [ο Μαρξ φθάνει ως το σημείο να μιλήσει για *naturwüchsigen Städte*] με τις σύγχρονες μεγάλες βιομηχανικές πόλεις που ξεφύτρωσαν νύχτα» (στο ίδιο).

Αυτές οι ανθρώπινες ζωές κι αυτές οι πόλεις, τεχνικές και τεχνικοποιημένες, αλλοτριωμένες και αλλοτριωτικές, αποτελούν την άλλη όψη του νομίσματος της προόδου. Οι άνθρωποι δεν απολαμβάνουν τα προϊόντα της εργασίας τους, εφόσον ο εργάτης λαμβάνει μόνο αυτά που του είναι απαραίτητα για να συντηρεί τη φυσική του ύπαρξη και να συνεχίζει να πουλάει την εργατική του δύναμη. Εκείνοι που κατέχουν τα μέσα παραγωγής εκθέτουν τα προϊόντα σαν δολώματα για να προσελκύσουν το χρήμα των άλλων, δημιουργούν και αφυπνίζουν ανάγκες και ε-

πιθυμίες –πολύ συχνά τεχνητές– για να μπορέσουν στη συνέχεια να τις ικανοποιήσουν. Οι πραγματικές ανάγκες απέχουν πολύ από την πραγματική ικανοποίησή τους, ενώ ένα πλήθος ψεύτικων αναγκών παράγεται και ικανοποιείται τεχνητά. «Αυτή η αλλοτρίωση εκδηλώνεται έτσι ώστε η εκλέπτυνση των αναγκών και των μέσων τους, από τη μια πλευρά, προκαλεί, από την άλλη πλευρά, τη ζωώδη αποβλάκωση, μια ολική και χονδροειδή αφηρημένη απλοποίηση της ανάγκης» (Πολ. Οικ. Φιλ.). Όλα γίνονται χονδροειδή, ομοιόμορφα, αυτόματα και μηχανικά: η βασιλεία της ποσότητας, της αφηρημένης ποσότητας, εξαπλώνεται και μεταμορφώνει τη γη των ανθρώπων σε εκπολιτισμένη έρημο. Ωστόσο, οι πλούσιοι και οι φτωχοί δεν εξελίσσονται με τον ίδιο τρόπο σ' αυτή την έρημο. «Το νόημα που έχει η παραγωγή σε σχέση με τους πλούσιους καταδεικνύεται ανοιχτά στο νόημα που έχει για τους φτωχούς. Στους από πάνω, αυτή η εκδήλωση είναι πάντα λεπτεπίλεπτη, συγκαλυμμένη, διφορούμενη, μια απλή φαινομενικότητα, στους από κάτω είναι χονδροειδής, ειλικρινής, εγκάρδια, ουσιαστική. Η χονδροειδής ανάγκη του εργάτη είναι μια πολύ μεγαλύτερη πηγή κέρδους από την εκλεπτυσμένη ανάγκη του πλούσιου» (στο ίδιο).

Ο βιομηχανικός και τεχνικιστικός πολιτισμός αναπτύσσεται έτσι στους κόλπους της χονδροειδούς βαρβαρότητας της ανάγκης και της εργασίας. Η εργασία γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης περισσότερο από ποτέ και οι ανάγκες ικανοποιούνται χονδροειδώς, και τεχνητά, παραμένουν κατά συνέπεια ανικανοποίητες. Αυτή η υπερ-πολιτισμένη χονδροειδής βαρβαρότητα αποτελεί πεδίο διπλής κερδοσκοπίας: οι «στυλοβάτες» του πολιτισμού κερδοσκοπούν ταυτόχρονα πάνω στην εκλέπτυνση των αναγκών και πάνω στη χοντροκοπιά τους, χοντροκοπιά που παράγεται τεχνητά για να μπορέσει να του προσφερθεί, ως απόλαυση, η ζάλη και η φαινομενική και ψευδαισθησιακή ικανοποίηση της πλούσιας και πραγματικής ανάγκης. Ο αστικός και καπιταλιστικός πολιτισμός αποκρύπτει, κατά συνέπεια, όλα τα αληθινά πλούτη του υλικού κόσμου από τους ανθρώπους, κάνει μηχανικές τις ανάγκες, την παραγωγή και τα μέσα ικανοποίησης των αναγκών, αντικαθιστά τον φυσικό και κοινωνικό, πραγματικό και ανθρώπινο κόσμο, μ' έναν κόσμο τεχνητό, αλλοτριωτικό, ακραία τεχνικιστικό, ξένο και εχθρικό προς αυτούς που τον κατοικούν και που τον έχουν χτίσει. «Η απεχθής δύσοσμη ανάσα του πολιτισμού» που

αποπνέεται από το καπιταλιστικό στάδιο του ιστορικού γίγνεσθαι δείχνει σε ποιο βαθμό σήψης έφθασε αυτό το στάδιο της ανθρώπινης διαδικασίας. Ένα μεταγενέστερο γίγνεσθαι προς την ίδια κατεύθυνση είναι ακόμα δυνατό; Ο καπιταλιστικός τεχνικισμός δηλητηριάζει και αλλοτριώνει τα πάντα, και μόνο η αρνητικότητα που ενέχει η ουσία του μπορεί να προμηθεύσει το αντίδοτο και να συμφιλιώσει τους ανθρώπους με έναν κοινωνικό και ανθρώπινο πολιτισμό και τεχνική.

Αφού υπερπηδηθεί η τεχνικιστική αλλοτρίωση, η τεχνική θα μπορέσει να αναπτυχθεί στο ακέραιο και με μη-αλλοτριωτικό τρόπο αν παραμείνει υπό τον έλεγχο του συνόλου της ανθρώπινης κοινότητας. Ο σχεδιασμός της τεχνικής παραγωγής οφείλει να την εμποδίσει να είναι πηγή εκμετάλλευσης και αταξίας.

Η καπιταλιστική κοινωνία, γενικεύοντας την εργασία και θέτοντας τις βάσεις της ολοκληρωτικής τεχνολογικής ανάπτυξης, προετοιμάζει έτσι αυτό που θα την καταργήσει.¹ Οικουμενικοποίησε την εργασία, την

1. «Στις μέρες μας, κάθε πράγμα μοιάζει να εγκυμονεί το αντίθετό του», γράφει ο Μαρξ. «Η μηχανή που κατέχει τη θαυμαστή δύναμη να συντομεύει την εργασία και να την καθιστά πιο παραγωγική, φέρνει την πείνα και την υπερβολική κούραση. Από μια παράξενη ιδιοτροπία της μοίρας, οι καινούριες πηγές πλούτου μεταμορφώνονται σε πηγή δυστυχίας. Θα λέγαμε ότι κάθε νίκη της τεχνικής πληρώνεται με μια ηθική κατάπτωση. Στο μέτρο που ο άνθρωπος καθίσταται αφέντης της φύσης, γίνεται σκλάβος των ομοίων του και της ίδιας του της ατιμίας. Το καθαρό φως της ίδιας της επιστήμης μοιάζει να καλεί, για να λάμψει, τα σκοτάδια της άγνοιας. Όλες οι εφευρέσεις μας και όλες μας οι πρόοδοι μοιάζουν να μην έχουν άλλο αποτέλεσμα από το να προικίζουν με ζωή και ευφύια τις υλικές δυνάμεις και να υποβιβάζουν τον άνθρωπο σε μια υλική δύναμη. Αυτή η αντίθεση της σύγχρονης βιομηχανίας και επιστήμης με τις κοινωνικές συνθήκες της εποχής μας είναι ένα απίστευτο, συντριπτικό, αναντίρρητο γεγονός. Ορισμένες πολιτικές παρατάξεις μπορεί να το οικτίρουν, άλλες μπορεί να εύχονται να απελευθερωθούν από τη σύγχρονη τεχνική και ταυτόχρονα από τις σύγχρονες συγκρούσεις. Ή ακόμα, μπορεί να πιστεύουν ότι μια τόσο αξιοσημείωτη πρόοδος στη βιομηχανία έχει ανάγκη, για να καταστεί τέλεια, από μια εξίσου τέλεια οπισθοδρόμηση της πολιτικής τάξης. Όσο για μας, δεν είμαστε θύματα του δόλιου πνεύματος που δεν κουράζεται να μας επισημαίνει όλες αυτές τις αντιθέσεις. Ξέρουμε ότι οι νέες δυνάμεις της κοινωνίας απαιτούν νέους ανθρώπους για να τις καθυποτάξουν και τις κάνουν να επιτελέσουν το καλό έργο. Αυτοί οι καινούριοι άνθρωποι είναι οι εργάτες». (Speech at the Anniversary of the People's Paper, in People's Paper (Λόγος για

κατέστησε αλλοτριωτική στο μέγιστο δυνατόν, εγκαθίδρυσε την πρακτική πραγματικότητα της αφηρημένης εργασίας που επιτελείται μέσα σε μια ολική αδιαφορία. Η τεχνικιστική εργασία δεν παρουσιάζεται πλέον κάτω από μια ιδιαίτερη μορφή, αλλά επιβάλλεται σε όλους μέσα στην οικουμενικότητα της αφαιρέσής της. Παύει να είναι ενδόμυχα συνδεδεμένη με το άτομο. «Η αδιαφορία απέναντι σ' έναν καθορισμένο τρόπο εργασίας», γράφει ο Μαρξ, «προϋποθέτει μια πολύ ανεπτυγμένη ολότητα πραγματικών τρόπων εργασίας κανείς εκ των οποίων δεν κυριαρχεί πια στο σύνολο. Μ' αυτό τον τρόπο οι πιο γενικές αφαιρέσεις δεν γεννιούνται παρά μέσα στην πιο πλούσια συγκεκριμένη ανάπτυξη όπου ένα μόνο στοιχείο φαίνεται κοινό σε πολυάριθμα, αναφέρεται σε όλα» (Παράρτημα στη Συμβ. στην Κριτ. της Πολιτ. Οικον.). Αυτή η κατάσταση πραγματώνεται στις ΗΠΑ και, για άλλους λόγους, στη Ρωσία. Ας ακούσουμε τον Μαρξ: «Αυτή η τάξη πραγμάτων έφθασε στο μέγιστο της ανάπτυξής της στις ΗΠΑ, την πιο σύγχρονη μορφή της αστικής κοινωνίας. Εκεί λοιπόν η αφαίρεση της κατηγορίας “εργασία”, “εργασία γενικά”, εργασία χωρίς λόγια² σημείο αφετηρίας της σύγχρονης οικονομίας, καθίσταται πρακτική αλήθεια. Κατά συνέπεια, η πιο απλή αφαίρεση, που η σύγχρονη οικονομία θέτει επικεφαλής, και η οποία εκφράζει μια πολύ παλαιά και έγκυρη για όλες τις μορφές της κοινωνίας σχέση, μόνο μέσα σ' αυτή την αφαίρεση φαίνεται ως πρακτικά αληθινή, σαν κατηγορία της πλέον σύγχρονης κοινωνίας» (στο ίδιο). Αυτό που χαρακτηρίζει την πλέον σύγχρονη κοινωνία, την πιο ανεπτυγμένη βιομηχανοποίηση, τη βασιλεία της κατακτητικής μηχανοποίησης και τον πιο τεχνικιστικό πολιτισμό, θα συναντιόταν επίσης σε μια τεχνικά

υπανάπτυκτη κοινωνία; Οι γραμμές που μόλις παραθέσαμε συνεχίζονται ως εξής: «Θα μπορούσαμε να πούμε: η αδιαφορία έναντι της προσδιορισμένης εργασίας η οποία, στις ΗΠΑ, είναι ένα ιστορικό προϊόν, εμφανίζεται στους Ρώσους για παράδειγμα, σαν μια φυσική προδιάθεση. Αλλά, καταρχάς, υπάρχει μια τεράστια διαφορά αν κάποιοι βάρβαροι είναι προδιατεθειμένοι να δουλεύουν αδιάφορα, ή αν πολιτισμένοι άνθρωποι δουλεύουν έτσι από μόνοι τους. Και κατά δεύτερον, σ' αυτή την αδιαφορία προς μια προσδιορισμένη εργασία αντιστοιχεί πρακτικά, στους Ρώσους, η παραδοσιακή αφοσίωση σε μια εντελώς προσδιορισμένη εργασία από την οποία μπορούν να τους αποσπάσουν μόνο οι έξωθεν προερχόμενες επιρροές» (στο ίδιο).

Η ακραία μηχανοποίηση και αυτοματοποίηση της εργασίας, η μεταμόρφωση όλων όσων είναι και όλων όσων γίνονται σε κομμάτια μιας βιομηχανικής μηχανοποίησης, ο αφηρημένος και αυτονομημένος τεχνικισμός, που αναπτύσσονται στο ύψιστο σημείο από τις πλέον σύγχρονες κοινωνίες και κατακυριεύουν τις τεχνικά υπανάπτυκτες χώρες, οδηγούν προς την άρνησή τους. Μετατρέποντας όλους τους ανθρώπους σε εργάτες ελεύθερους να πουλήσουν την εργατική τους δύναμη και αναπτύσσοντας μια ολική αδιαφορία όσον αφορά τον τρόπο εργασίας, αυτή η κατάσταση πραγμάτων μπορεί και πρέπει να οδηγήσει στην απελευθέρωση όλων των εργαζομένων, στο ξεπέρασμα μάλιστα της παραδοσιακής και σύγχρονης εργασίας. Αυτή η απελευθέρωση των εργαζομένων συμπίπτει με την απελευθέρωση των παραγωγικών δυνάμεων, διότι η καπιταλιστική τεχνική δεν είναι μονάχα αλλοτριωτική, είναι και ίδια αλλοτριωμένη.

την Επέτειο της Εφημερίδας του Λαού, στην Εφημερίδα του Λαού), 19 Απριλίου 1856, όπως το παραθέτει ο Ρυμπέλ στο Karl Marx. Essai de biographie intellectuelle (Καρλ Μαρξ, Δοκίμιο διανοητικής βιογραφίας). Ο Μαρξ, στοχαστής της τεχνικής, επιθυμώντας να ξεπεράσει ο άνθρωπος την αλλοτρίωση του εαυτού μέσω της κατάκτησης του κόσμου, διαπιστώνοντας ότι «κάθε νίκη της τεχνικής πληρώνεται με ηθική κατάπτωση», δεν θέλει να απελευθερωθούν οι άνθρωποι από τη σύγχρονη τεχνική· θέλει να απελευθερωθεί η τεχνική από όλα όσα την καθιστούν απάνθρωπη, απελευθερώνοντας έτσι τις δικές της και τις ανθρώπινες δυνάμεις.

2. Γαλλικά στο κείμενο: sans phrases.